

Orbán Róbert

BLOOM-NAK TÜNNI

– Az Ulysses hősének szombathelyi „rokonsága” –

Az írás szerzője 2001-ben elkezdte összeállítani azon települések listáját, amelyek valamilyen módon „megünneplik” június 16-át, azt a napot, amelyen James Joyce híres regénye az Ulysses játszódik. Meghökkenítő, de az elsősorban az internet segítségével végzett kutatás során, alig egy-két hét alatt ez a szám meghaladta a 200-at. A legtöbb „Bloomsday”-t az angol nyelvterületen rendezik, de helyszínként valamennyi lakott földrész előfordul.

14) A rendezvények változatosnak mondhatók. A leggyakoribb, az Ulyssesből való felolvasás mellett, több helyen művészeti fesztivált vagy tudományos konferenciát szerveznek. Nem tudni mi okból, de ez a nap ad okot az egyik híres New York-i futóverseny a „Bloomsdayrun” megrendezésére is.

Szombathelyi viszonylatban némi pikantériát ad a dolognak, hogy amíg – ezen írás szerzőjének adatai szerint – Pekingben először 2000-ben került a Bloom-nap a kulturális rendezvények közé, Szombathelyen, Virág Lipót „szülővárosában”, először ebben az évben törölték azt a városnak a hivatalos, az önkormányzat által jóváhagyott rendezvény-naptárából. (Ennek ellenére Bloomsday-k nem maradtak el.)

A Bloomsday rendezvényein, különösen a felolvasó esteken, minden bizonnyal rendszeresen elhangzik Szombathely neve is, hiszen Joyce a regény hősének a szombathelyi származású, magyar-zsidó gyökerű Leopold Bloom-ot (Virág Lipótot) választotta.

Ha Leopold Bloom szombathelyi nyomait keressük, mindenekelőtt tudomásul kell vennünk: az Ulysses hőse fiktív személy. Annak, hogy Leopold Bloom alakjának megformálásához önmagán kívül hány valós személy alakját használta fel Joyce, könyvtárnyi irodalma van. Alapvető körülmény, az ír Joyce a regényt Triesztben írta, abban a városban, ahol akkor az olasz lakosság mellett, németek, szlávok és magyarok – illetve a katolikusok mellett görögkeletiek, zsidók stb. – egyaránt jelen voltak. A regény 1904. június 16-án Dublinban játszódik, a szerző szülővárosá-

ban, amit akkor már elhagyott, és ahova két rövid látogatás kivételével később sem tért vissza.

Leopold Bloom és Szombathely kapcsolatát két módon is vizsgálhatjuk. Egyrészt feltérképezhetjük azt, hogy Joyce milyen magyar kapcsolatokkal, magyarországi ismeretekkel rendelkezhetett a regény írása idején vagy azt megelőzően. Másrészt, talán nem tekinthető minden tekintetben szakszerűnek, ha tudomásul véve azt a tényt, hogy a regény amúgy is asszociációk bonyolult szövevénye, próbáljuk megkeresni Bloom szombathelyi kötődéseit. Ennek alapján, ebben az írásban a regényhős Leopold Bloom – vagy németesen Blum – felől próbálunk Joyce felé közelíteni. Vagy legalább az első néhány lépést megtenni.

Nézzük először azokat az adatokat, amit az író a regényében a főhős származásáról, „előéletéről” közöl:

„... Vingtetunième nemzé Szombathelyt és Szombathely nemzé Viragot és Virag nemzé Bloomot ...”

„Nevem Virag, Lipoti, Szombathelyről.”

„Az elhunyt Rudolph Bloom elmesélte az ő 6 éves fiának, Leopold Bloomnak a vándorlásokat és letelepedéseket sorrendjükben visszamenőleg Dublinban, Londonban, Firenzében, Milánóban, Bécsben, Budapesten, Szombathelyen (és e helyek között), megelégedésének kifejezésével (mivel nagyapja látta Mária Teréziát, Ausztria császárnőjét, Magyarország királynőjét), ..”.

„Idézzük szó szerint.

Én, Rudolph Virag, jelenleg dublini, Clanbrassil Street 52. szám alati, azelőtt a magyar királyság szombathelyi lakosa, ezennel nyilvánosan közlöm, hogy a Rudolph Bloom nevet vettem fel, és ezentúl szándékom szerint minden alkalommal és minden időben hivatalosan így szerepelek.”

„Bloomot (háromszor) ...” [keresztelték meg].

1880-ban, gimnazista korában, az ifjú Percy Apjohnnak határozottan kifejezte kételyeit az ír protestáns egyház hittételeit illetően (amelyeknek vallására apját, Virag Rudolfot, később Rudolph Bloomot, az izraelita hitről és felekezetről 1865-ben a zsidók körében kereszténységet terjesztő társaság áttérítette, és később a római katolicizmussal cserélte fel házassága idején és arra való tekintettel, 1888-ban).”

„A Queen’s Hotelt a Clare megyei Ennisben, ahol Rudolph Bloom (Virag Rudolf) meghalt 1886. június 27-én este, meg nem állapított óra-

kor, sisakvirág (aconitum) sajátkezü túladagolása következtében, ...”

„Bloom egyetlen fia és teljes jogú örököse a budapesti, bécsi, szombathelyi, milánói, londoni és dublini Virag Rudolfnak (később Rudolf Bloom), valamint Ellen Higginsnek, Julius Higgins (született Károly) és Fanny Higgins második lányának (született Hegarty); ...”

Az Ulysses Leopold Bloom egy napos (1904. június 16.) Dublin-i bolyongását meséli el. A majdnem ezer oldalas beszámolóban röviden sző esik Leopold apjának Rudolfnak egy térben és időben sokkal hosszabb utazásáról is. A Szombathelyről induló Bloom Budapest, Bécs, Milánó, Firenze és London érintésével többévi vándorlás után érkezett meg Dublinba. Ezen időszak alatt azonban nemcsak életének helyszínei változtak meg. Zsidóból előbb ír protestánsná, majd katolikussá lett. Leopold Bloom már katolikus és ír, de nagyon gyakran mégis zsidósága és magyarsága foglalkoztatja.

16) A vezeték és a keresztnév egyaránt tipikus és igen gyakori a 19. század magyarországi zsidósága körében. A zsidó jellegén kívül nem mond sokkal többet, mintha valakit mondjuk Kovács Józsefnek hívnának. A 19. században Szombathelyen több Blum nevű zsidó család is élt. Virág nevű zsidó a városban ebben az időszakban egy sincs. Nem is lehetett, hiszen a zsidókat még a 18. században német nevek viselésére kötelezték. A 19. század legvégén, amikor a nyelvi magyarosodás nagymértékben felgyorsult, kezdődött el a névmagyarosítás időszaka is. Szombathelyen 1840 előtt zsidók nem lehettek háztulajdonosok. Ennek ellenére a városban jelen voltak, elsősorban a várossal gyakorlatilag egybeépült, de közigazgatásilag mégis különálló Szentmártonban. Befogadták a zsidókat a Batthyányiak szőkeföldi birtokára is. A Szombathelyen megtelepedett első zsidók között találjuk Blum Mártont (Martin) és családját. Eredetükről annyit tudunk, hogy a Sopron megyei Lakompakról költöztek előbb a városhoz közeli Tanára, majd onnan, mikor lehetőség nyílt rá, be Szombathelyre. 1843-tól Bossányi Mihály szűrszabó Gyöngyös utca 36. szám alatti (ma Fő tér 40.) házáat bérelték. Fiuk Blum Sándor (Alexander) 1835 táján még Tanán született. Sándor 1857-ben kötött házasságot a rohonci születésű Lázár (Lazarus) Julival, akitől hat lánya (Josephine-Pauline, Henriette, Rózsa, Gizella, Friderika, Teresa) és két fiú (Lázár és Henrik) született. A legidősebb lány, Josephine-Pauline később csak egyszerűen Blum Paulaként szerepelt. E helyen feltétlen meg

kell jegyeznünk, hogy Joyce hőseit a regényben Leopold Paula Bloomként említi. Az egyik fiú, Henrik neve pedig Leopold Bloom másik énjének német változata (Henrik Blum – Henry Flower).

Blum Márton testvére – esetleg unokakatestvére – volt Blum Rozália (Sali), aki 1839 táján Altmann Salamon felesége lett. Nyolc gyerekük született (József, Jakob, Rozi, Ignác, Amália, Móric, Sándor és Gyula). Kezdetben kereskedőként említették, később irhás lett, tehát ugyanazt a foglalkozást folytatta, mint testvérének első szombathelyi szállásadója, Bossányi Mihály.

A Blum név gyakoriságára jellemző, hogy a Szombathelytől nem nagy távolságra lévő Rohoncon is többször találunk belőle. Ezek közül a legérdekesebb személy Blum Juli, Blumschein Nathan rohonci rongyzedő felesége. A család az 1850-es években Szentmártonban lakott, egy időben – úgy tűnik – egy fedél alatt Blum Mártonékkal. Egyik gyermeküket Leopold Blumscheinnek hívták, akinek nevét, kis jóakarattal fordíthatjuk Virágszál Lipótra – esetleg „Virágnak tűnő Lipótra” – is. Leopold Blumschein Lotti Franckot vette nőül. Rohoncon illetve Szombathelyen született két-két fiukról tudunk. A család később elköltözött Szombathelyről.

Az 1889-es szombathelyi zsidó házassági anyakönyvben bejegyzést találunk arról, hogy Blum Mór („vulgo Mar”) 23 éves győri születésű, Bécsben élő szobrász feleségül vette a sárvári Rogendorfer Máriát. Az esketés helye Szombathely volt. Jó volna kideríteni ki is volt ez a Blum Mór (Mar)! Joyce egyik trieszti ismerősét Marino de Szombathelynek hívták.

Röviden szót kell ejtenünk a Lakompakról Szombathelyre költözött két másik családról is. A Petschauer család Blum Márton családjával együtt jött Tanára, majd Szombathelyre. Az 1800-as évek végén vagy az 1900-as évek legelején elköltöztek a városból. Jó lenne kideríteni, vajon e família leszármazottja volt-e Petschauer Attila vívóbajnok. A Weiner család 1850-1860 körül költözött Szombathelyre. Weiner Jakob 1906-ban fiával, az akkor 15 éves Manóval együtt Vályira változtatta a nevét. Vályi Manó fia Vályi Péter 1967 és 1971 között pénzügyminiszter, 1971 és 1973 között miniszterelnök-helyettes volt. A 20. század első két évtizede, tehát éppen a regény születésének időszaka, a szombathelyi zsidóság körében a névmagyarosítások időszaka. Ekkor lett egyebek mellett a Deutschból Dallos, a Pollákból Polgár, a Schönfeldből Székely és így

tovább. A Virág–Bloom–Flower nevekkel a zsidó családtörténet egy jellemző mozzanatát mutatja be a szerző, hiszen alig néhány generáció alatt ugyanaz a család héberből németre, majd németről magyarra változtathatta a nevét. (Ez a sorozat, főleg ha Magyarországról külföldre vándorolt, tovább folytatódhatott.)

Az Ulyssesben Szombathely és Budapest mellett Székesfehérvár neve is szerepel: „Miféle egyéb Rudolph Bloommal (született Viraggal) kapcsolatos tárgyak voltak a 2. fiókban találhatóak?

Rudolph Virag és apja, Leopold Virag elhomályosult dagerrotípiája, készült 1852-ben az ő első, illetőleg második unokatestvérük, Stefan Virag fényképészeti műtermében, Székesfehérvárott, Magyarországon.”

18) A fehérvári és a szombathelyi zsidók nagyjából hasonló helyzetben voltak. Mindkét városba csak 1840 után telepedhettek le, akkor is csak fokozatosan oldódó korlátozásokkal. Azt, hogy az első betelepülők egyikét mindkét városban Blum Mártonnak hívják csupán véletlen egybeesésnek tartjuk. A névazonosság ellenére a két család rokoni kapcsolatára egyelőre semmilyen adatunk nincs. Ismerünk azonban valakit, aki mindkét családdal kapcsolatban volt. Ez pedig Zipser Mayer (Meir), aki 1844-től 1858-ig Székesfehérváron, majd 1869-ben bekövetkezett haláláig Rohoncon volt rabbi. Anyakönyvi bejegyzések bizonyítják, hogy mindkét Blum família családi eseményeinél jelen volt. Zipser Mayer rabbi és fivére Zipser Márkus „magántudós” egyaránt a korabeli zsidó közélet ismert alakjai voltak. Zipsernek, aki a zsidó hitfelekezeten belül reformernek számított, egy vallási vita miatt kellett megválnia a fehérvári rabbiszéktől. Zipser rabbi neve nem szerepel a könyvben, de fölfedezhetjük benne két másik közismert rabbiét, Guggenheimét és Hirschét. Guggenheim/er az előbb említett vitában Zipser ellenfele, majd annak eltávolítása után Székesfehérvár rabbija volt. A híres frankfurti Hirsch rabbi és Talmud-tudós – és egyben Guggenheimer apósa – is bekapcsolódott a vitába, a veje oldalán. Az esemény akkor zsidó körökben, Magyarország határain kívül is elég nagy nyilvánosságot kapott.

A 19. század második felében Székesfehérváron élt zsidók körében fényképészek is voltak, de Virág István nevűt nem találunk közöttük. Valószínű, hogy Joyce az 1907 és 1920 között, tehát éppen a regény kelet-

kezése idején, Székesfehérváron dolgozó Virág Sándor nevével találkozott valahol.

Valószínűsége nagyon csekély, de logikailag elképzelhető, hogy valóban egy 1852 körül készült képet láthatott a szerző. (Természetesen ezt a képet sem készíthette Virág nevű fényképész.) 1860 táján – vagy talán már kicsit korábban Zipser rabbi idejében is – valóban készültek zsidó családi és felekezeti eseményeket megörökítő képek a városban. Az egyik ilyen ismert kép éppen Goldziher Ignácot ábrázolja, bár bicvója alkalmából.

A nyugat-dunántúli térség és Trieszt (és környéke) kapcsolata Joyce regényétől függetlenül is kutatásra érdemes lenne. Az 1800-as évek vége táján igen intenzív és sokrétű viszony alakult ki a két terület között. E kapcsolatokról alig tudunk valamit. Ez időben olasz vándormunkások, köztük kőművesek dolgoztak vidékünkön. Némelyik faluban egész utcasorok épültek közreműködésükkel. Hadd álljon itt az olaszok vasi jelenlétére utaló két korabeli „színes” hír. 1892-ben Weiner Teréz és egy Bassano-i illetőségű kőműves, bizonyos Brotto Luigi kapcsolatából törvénytelen gyermek is született, aki kéthónapos korában meghalt. 1898 késő őszen, azon a híren felháborodva, hogy Erzsébet királynét meggyilkolták, Szombathelyen majdnem meglincseltek egy olasz munkást, akit a Vasvármegye tudósítása szerint torzonborz külleme miatt „anarkistának” néztek.

A 20. század elején Triesztben Nidia Frigyessy Castelbolognese vezetésével Magyar Kör (Circolo dei Magiari) működött. Joyce egyik ismerősét Marino de Szombathelynek hívták. Róla annyit tudunk, hogy az 1910-es években éppen az Odüsszeia olaszra fordításával foglalkozott, később pedig a klasszikus olasz irodalommal foglalkozó tanulmányokat is publikált. Vajon honnan származhatott, honnan ez a különös név?

Ismerte Joyce az *Il Piccolo* című kétoldalas lap magyar-zsidó tulajdonosát és szerkesztőjét Teodor Mayert is. 2000-ben jelent meg John McCourt Joyce trieszti éveit bemutató tanulmánykötete (*The Years of Bloom*). McCourt szerint az olasz nacionalistákat támogató Mayer, aki lapjában sok hirdetést is közölt, jelentős mértékben hozzájárult Leopold Bloom alakjának megformálásához. (Ne feledjük, a regénybeli Leopold Bloom maga is hirdetési ügynök.) McCourt bőven foglalkozik a

Az „IL RITORNO DI ULISSE” belső címlapja

magyar és ír politikatörténet párhuzamaival. Írásának magyarra fordítása nem lenne érdektelen.

A regény írása idején egy ideig Triesztben élt Villani Lajos diplomata és irodalomtörténész is. Nem tudjuk, hogy személyesen találkoztak-e Joyce – szal. Az Ulysses szerzője legalább hallomásból ismerhette őt, hiszen a Dublini emberek „szálas magyar”-ját Villonaként említi.

Szombathelyen 1994-ben rendezték meg első alkalommal a Bloomsday kortárs művészeti fesztivált. Az ötletadó Rasperger József volt. 1995-től jelenik meg a Leopold Bloom című kortárs művészeti mappa, szerkesztője Székely Ákos. Az elmúlt években a Berzsenyi Dániel Főiskolán konferenciával és felolvasó esttel emlékeztek Joyce-ra és Leopold Bloomra. (Szervezői W. Farkas László és Barták Balázs voltak.)

A Bloomsday szombathelyi rendezvényei szerény látogatottságuk ellenére messze vitték a város hírért. Ennek bizonyítására álljon itt az Irish Times-ban megjelent David Norris szenátorral az ír felsőház tagjával a Joyce Központ elnökével készült interjú néhány sora: „Bloom természetesen dublini, de apja Szombathelyről jött. Nagyszerű dolog, hogy a magyarországi Szombathely minden évben Bloomsday fesztivállal ünnepli meg azt, hogy Leopold apja Joyce képzelete szerint ott született.”